

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 7-8-9-10
1989-1990-1991-1992

İstanbul-1995

DİL İNKİLÂBİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Hulûsi Yavuz

Gazî Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk Dil Kurumu'nu kurarak Türkçe'nin sadeleşmesi ve zenginleşmesi yolunda çok gayretler sarfettiği; Yalova ve Çankaya Köşkleri ile Dolmabahçe Sarayı'nda mütad toplantılar tertipleyip dil mütehasısları ile fikir teâtisinde bulunduğu mâlumdur.

Gerçekten o, 1928'deki harf devriminden sonra kültür mes'eleleriyle daha çok ilgilenmeye başlamış; bunun netîcesi olarak da 12 Nisan 1931'de **Türk Târihi Tedkîk Cemiyeti**'ni¹, 12 Temmuz 1932'de de **Türk Dili Tedkîk Cemiyeti**'ni kurdu muştur². Sonuncusu, 1934 senesinde **Türk Dili Araştırma Kurumu**, 1936 yılında da **Türk Dil Kurumu** adını almıştır³.

Mustafa Kemal Paşa'nın Türk dili hakkındaki görüş ve icraâtının ne olduğuna dâir elimizde iki nev'i kaynak vardır:

Birincisi; bu mevzuda kendisi ile beraber çalışan zevâtın hâtîrâtı ve yazılarıdır, ki bu zevâttan sadece Prof. Dr. Ayşe Âfet İnan (1908-1985), Prof. Abdülkâdir İnan (1889-1976), M. Şükür Ülkütaşır (1890-1984?), Rûşen Eşref Üneydın (1890-1959), Agop Dilâçar (ö. 1980?) ve Falih Rıfkı Atay (1894-1971)'in yazdıklarına atıfta bulunup, Abdülkadir İnan ve Rûşen Eşref Üneydın'ın eserlerinden de aynen iktibaslar yapacağız.

İkincisi; Gâzî'nin bizzat kendi eserleri ve beyanlarıdır. Bunlara da kısaca işâret edeceğiz.

Şimdi evvelâ Rûşen Eşref'in hâtîralarını görelim.

Rûşen Eşref Üneydın, kendisine Atatürk'ün fikrî yapısına dâir ne bil-

- 1 Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hâtîralar ve Belgeler**, 3. baskı, Ankara 1981, s. 201; Fahri Çoker, **Türk Tarih Kurumu: Kuruluş Amacı ve Çalışmaları**, Ankara 1983, s. 5.
- 2 Ağâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 2. baskı, Ankara 1960, s. 408-409; Zeynep Korkmaz, **Türk Dilinin Târihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara 1963, s. 63.
- 3 Sâim Sakaoğlu, "Türk Dili Tedkîk Cemiyeti: Atatürk ve Türkçe", **Tercüman**, (13 Ocak 1982), s. 2. 1982 Anayasası'nın 134. maddesi ile **Tarih ve Dil** kurumları birleştirilerek "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" meydana getirildi.

diği sorulduğu zaman 1957'de, araştırmacı yazar İsmet Bozdağ'a şu cevabı vermiştir:

Atatürk'e bir asker gözü ile bakma; sâdece bir devlet adamı gözü ile de bakma; Atatürk, hayatımda benzerini görmediğim bir insandır!.. Çok biliyordum demiyeceğim, fakat çok anlıyordu. Bu konuda kendisiyle birçok defa konuştuğum için biliyorum. Harp Akademisi günlerine kadar pek fazla birşey okumuş değildi. Manastır İdâdisi'nde Ömer Naci ile karşılaşmış, edebiyâta, güzel konuşmaya heves etmişti... Atatürk, Harbiye'de iken **Murad Târihi**'ni okumuştur.

Bu târihi o yıllarda sevmiş ve **Mizan**'ı izlemeğe başlamış. Fakat Mizancı Murad'ın, halk yerine seçkin kişilerin devleti yönetmesi gerektiğini savunmasına kızmış ve **Meşveret**'i izlemeğe başlamış. Ahmet Rıza'yı biraz tutardı. Bana Ahmet Rıza için söylediği bir söz vardır. Bu hem Atatürk'ü, hem Ahmet Rıza'yı belirleyeceği için bunu sana söyleyeyim. Bir gün Ziya Gökalp'den söz ediyorduk, lâf döndü do-laştı, Ahmet Rıza'ya dayandı. "Biliyor musun," dedi, "ben Ahmet Rıza'yı ilk başta çok sevmiştim. Hele Auguste Comte gözünde Allah gibi büyümüşü. Varsa yoksa Pozitivizm. Her düşüncede Pozitivizmi anahtar gibi kullanıyordum. Derken Ahmet Rıza, Fransızca **Meşveret**'de bir yazı yazdı. Hem lâikliği savunuyor, Halîfeden vaz geçmiyordu. Auguste Comte'un 'Gelenekcilik' ilkesinden [hem de] kurtulamadığı, bundan vaz geçerse tüm pozitivizmin temele kadar yıkılacağını sandığı için hem **Hilâfet**'i tutuyor, hem de **Lâiklik**'i savunuyordu. Nasıl olabilir bu?.. Devlet olarak hem din ile dünyâ işlerini birbirine karıştırmayacaksın, hem de dîni hükümlerle demek olan Hilâfet'e toz konurmuyacaksın. Maskaralık bu!. Gözümden düştü Ahmet Rıza... Ama asıl tepemi attıran, istiklal fikrine karşı çıkması... Ben sana birşey söyleyeyim mi?.. Ahmet Rıza'dan da, Abdullah Cevdet'den de yararlandım ama, hiçbirini tutmam. Bana hep bir hesapları varmış da ona göre yazıyorlarmış gibi gelir.

Atatürk bundan sonra Sovyet İhtilâli'ni ele aldı⁴...

Rûşen Eşref, bundan sonra daha mühim noktalara işâret eder ve Gâzi'nin, Devrimler'in muhâsebesini yaptığını hattâ bunu bir nedâmet hissiyle anlattığını gösterir. Şöyleki: R. Eşref Yalova Köşkündeki ziyaretinde Atatürk'ü bir kitap okurken bulmuştur. Millîetlerin maddî olduğu kadar manevî taraflarına da ehemmiyet verilmesi lâzım geldiğini yazan bu kitap Gâzî'yi fevkalade duygulandırmıştır. O zaman hissiyatını Rûşen Eşref'e anlatan M. Kemal Paşa, Batı'nın bir parçası olmak için yaptığı inkılâpların tehlikede olduğunu söylemiştir. Rûşen Eşref, bu ziyâretini

4 İsmet Bozdağ, "Atatürk'ün Fikir Kaynakları", **Milliyet**, (14 Kasım 1974).

şöyle anlatmaktadır:

"1928 ya da 1929 yılı olsa gerekti. Sıcak bir yaz günü Yalova'daki Atatürk Köşkü'ne gitmiştim. Başbaşa konuşuyorduk. Düşünceli bir hâli vardı. Konuşurken gözleri ara sıra dalıyor, sonra toparlanarak yine sözlerini sürdürüyordu. Ben izin isteyerek ayrılmak istedim, bırakmadı. "Otur, seninle birşey konuşacağım" dedi, oturdum. Ne diyeceğini bekliyordum. O, masanın üstünde duran bir kitabı eliyle gösterdi; târih felsefesiyle ilgili Fransızca bir kitaptı.

- Bunu okudum, bütün rahatım kaçtı, dedi. Ben telâşlandım.

- Aman Paşam nasıl bir kitap bu böyle, müsadenizle göreyim diye kitaba uzanacak oldum, beni eliyle durdurdu:

- Bırak şimdi. Kitap önemli değil, yazdıklarını sen de ben de biliyoruz. Ama gözden kaçırdığım önemli bir problemi bana hatırlatmış oldu, derin derin düşünmeye başladım...

- Bir süre sustu ve gökyüzü gibi gözleriyle yüzüme bakarak:

- Yaptıklarımız tehlikede! dedi.

Ben heyecanla sordum:

- Hangi yaptıklarımız?

- Cumhuriyet dahil, ne yapmışsak!

- Aman Paşam olamaz. Devletimizin dışta içte itibarı büyük. Âsâyiş sağlanmış, memleketimizi onarıyoruz. Herşey ilerlediğimizi gösterirken yaptıklarımız nasıl tehlikede olabilir?

- Biliyorum, biliyorum, diye başını salladı. Sonra gülümsüyerek konuşmasını sürdürdü:

- Maddî potansiyelimiz yerinde... Ama manevî potansiyelimizin bataryaları boş!...

Ben Atatürk'ün bu sözlerinden hiçbir şey anlamamıştım, susup beklemeye başladım. O anlattı:

- 1910'larda Abdullah Cevdet maskarasının **İctihad**'ında bir yazı okumuştum, hiç unutmam. Milletlerin maddî ve mânevî varlıklarından söz ediyordu. Bir asker olarak beni çok ilgilendirmişti. Bu, Alman düşünürü Ludwig Büchner'in bir yazısı idi. Mânevî boşlukları doldurulmamış, beslenmemiş milletlerin hangi maddî düzeyde olursa olsun, bir gün çökeceğini anlatıyor, ispatlıyordu. Bunu ben kolay anlayabilirdim; askerdim, bir ordunun morali bozulmuşsa, hangi maddî gücü bulursa bulunsun, savaşı kazanamazdı. Ludwig Büchner, milletlerin de böyle olduğunu ispatlıyordu. Bütün hayatımda bu temel fikri hiçbir zaman bir kenara koymadım. Ne yapsam, neye karar versem, maddî sorumlulukları, riskleri olduğu kadar, manevî sorumlulukları ve risk-

leri de tartar, gözden geçiririm. Cumhuriyeti ilân ederken de, şapkayı giyerken de, Arap harflerini bırakırken de düşünüp taşınmışımdır. Her neyse bugün şu kitabı okuyordum, Yazar bir yerinde: "Târihten, zaferlerden, büyük adamlardan yoksun milletler, maddi imkânları geniş olsa da ciddi bir sallantıya dayanamazlar, çöküp giderler" diyor. Birdenbire düşündüm: **Lâyıkız** dedik, dinle ilişigimizi devlet olarak kestik. **Cumhuriyet** dedik, rejimimizi tehlikeye düşürmemek için saltanat devrini kötiledik, kazanılmış büyük zaferleri bile birkaç satırla geçiştirmeye başladık. **Lâtin harflerini aldık**, yeni kuşakları binlerce yıllık geçmişimizin hazinesinden yoksun bıraktık. Biliyorsun, bunları yapmak zorundaydık biz! Batı'nın bir parçası olmak gerekti. Ama, ya açılan mânevî çukurlar? Bunlar yaptıklarımızı giderek tehlikeye düşürür! Bugünün meselesi değil bunlar elbet. Ama biz yüz sene sonrasını bugünden düşünmek zorundayız⁵.

Rüşen Eşref Ünaydın'ın başka yerlerdeki hâtıratında Atatürk'ün, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun açılışını bu maksatla ve halkın moralini yükseltmek için açtığı da yazılıdır:

"Türk soyu ve ulusu ile kıvanacağımız varlıklarımızı târihin tozlu raflarından indirip ortaya koymalıyız. Nasıl bir soydan geliyoruz, neler yapmışız? Uygarlığımızın dünya uygarlığına katkısı nedir? Millî Mîsak sınırları içinde kalan topraklarımızın geçirdiği târihî dönemler nelerdir? Yer altında ve yer üstündeki hazinelerimizin envanteri nedir? Bütün bunları arayıp ortaya koyacak bir müesseseye ihtiyacımız var. Böylece milletimizin manevî temelleri sağlamlaşır, morali yükselir, büyük hamlelere girer. Târihimize ve dilimize önem vermek zorundayız⁶."

Bu sûretle Gazî, bir taraftan târih çalışmalarının yapılmasını emrederken, diğer taraftan da Türk dilinin ilmî bir tedkîke tâbi tutulmasını istedi.

O vakit târihdeki birçok Türk kavimlerinin medeniyetleri inceleniyordu. Târihte medeniyetleri incelenen Türk kavimlerinin, dil hazinesi ihmâl edilemezdi. Târihî hâdiselerin aydınlatılmasına yarayacak vesikaların, herşeyden evvel dil bakımından halledilmesi lâzımdı.

Nihâyet 1932 yılı Temmuz ayında toplanacak olan Türk Tarih Kongresi hazırlıkları sırasında okunan tezlerin tartışmaları bizzat Gazî'nin huzûrunda yapılmıştı. Bu târihî tedkîkler ilerlerken Gazî' dil

5 İsmet Bozdağ, "Atatürk'ün Fikir Kaynakları" [Rüşen Eşref Ünaydın'ın Hâtıraları], *Milliyet*, (15 Kasım 1974).

6 Beyza Bilgin, "Atatürk ve Din", *Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, (Ankara 1983), s. 272-273.

meselelerini de ele almak lüzumunu hissetti. Bu sebepten, dil nazariyelerini îzah eden kitapları okumaya başladı. O, her târihî hâdisede, dil vesîkaları ile halledilecek meseleler olduğuna inanıyordu. İşte bilhassa bu Birinci Türk Tarih Kongresi'nin hazırlıkları esnâsında Rûşen Eşref, Gazî'nin bu mes'elelerle çok meşgul olduğunu müşâhede etmiştir⁷.

11 Temmuz 1932'de, Tarih Kurultayı'nın kapanış gecesi, sonuçlar gözden geçirildikten sonra Gazî'nin "Dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir" direktifi üzerine bir "Türk Dili Tedkîk Cemiyeti" kurulmasına başlandı. Gazî o gece Cemiyet'in çalışma taslağını bizzat kendi eliyle hazırladı ve reis ile umûmî kâtibi kendisi seçti.

Ertesi gün, Türk Dili Tedkîk Cemiyeti'nin kuruluşu için İçişleri Bakanlığı'na verilen târihî dilekçe şu idi:

12/7/1932

"Dâhiliye Vekâlet-i Celilesine

Muhterem Efendim,

Türk dili hakkında tedkîkât ve neşriyatta bulunmak maksadiyle merkezi Ankara'da Halkevi binasındaki dâirede bulunmak üzere Türk Dili Tedkîk Cemiyeti adıyla ilmî bir cemiyet teşkil edilerek nizamnamesi merbuten takdim kılınmıştır. Cemiyet idare heyeti âzâlarının isimleri ve imzaları arzımızın altında yazılıdır. Cemiyetin mesul Murahhası ve umumi kâtibi Afyonkarahisar mebusu Rûşen Eşref beydir. İcâp eden resmî muâmelenin ifâsına müsade buyurulması rica olunur efendim.

Türk Dili Tedkîk Cemiyeti Reîsi
Çanakkale Mebusu
Samih Rifat

Umûmî Kâtip Afyonkarahisar Mebusu
Rûşen Eşref
Âza ve Veznedar Zonguldak Mebusu
Celâl Sâhir
Âza Manisa Mebusu
Yakup Kadri⁸.

7 Rûşen Eşref, "Türk Dili Tedkîk Cemiyeti Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar", *Türk Dili*, sayı: 2, 1933 (nakleden: Konur Ertop, "Atatürk Devriminde Türk Dili", *Atatürk ve Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963, s. 73).

8 Konur Ertop, "Atatürk Devriminde Türk Dili", *gös. yer.*, s. 73-74.

Böylece çalışmalarına başlayan Türk Dili Tedkik Cemiyeti'nin tüzü-ğünde, "Türkiye Cumhûriyeti Reîsi 'Gâzi Mustafa Kemal hazretlerinin yüksek himâyeleri altında" bulunduğu ve maksadının "Türk dilini tedkik ve elde edilen netîceleri neşir ve tamim etmek" olduğu; bu maksada ulaşabilmek için Türkçenin "kendi menşelerine, tekâmülüne ve ihtiyaçlarına göre tesbit ve tedvîn" edileceği; "Türk dilini tedkike yarayacak vesâik ve malzemenin" elde edilip, "eski kitaplardan ve memleketin her mıntikasındaki halk dilinden derlemeler" yaptırılacağı bildiriliyordu⁹.

Yeni kurulan Türk Dili Tedkik Cemiyeti, çalışmalarına başlamadan önce, Gazî, bütün fikir ve kalem sahiplerini bir kongre hâlinde toplamayı düşündü. Kongrede Türk dilinin dünü, bugünü ve yarını görüşülecek; iddiâlar ortaya atılacak; fikirler ileri sürülecek; çalışma kolları teşkil edilerek esas program hazırlanacak ve bu sûretle dil işi millete mâl edilmiş olacaktı.

Kongre'ye yabancı ilim adamları da çağrılmıştı. Kısa bir hazırlıktan sonra Dolmabahçe Sarayı'nın büyük merâsim salonunda, Gazî'nin huzuru ile Birinci Türk Dil Kongresi 26 Eylül 1932'de toplandı.

Kongre çalışmalarının ağırlık merkezini; Türk dilinin eskiliği, Hind-Avrupa ve başka Avrupa-Asya dilleriyle münâsebeti üzerine hazırlanan tezlerin okunması teşkil etmiştir¹⁰.

Çalışmaların hızlanmasını isteyen Gazî M. Kemal Paşa, 8 Mart 1933 akşamı Türk Dili Tedkik Cemiyeti üyelerini Çankaya'ya çağırması; yapılan toplantıda işler gözden geçirilerek, Osmanlıca'dan Türkçe'ye karşılık arama programı hazırlanmıştı. Bu programa göre, bir "Karşılık arama kılavuzu" meydana getirilecektir. Her gün 10-15 yabancı kelime ilân edilecek, herkes bunlara öztürkçe karşılık arayacak, bulduklarını T.D.T. Cemiyeti'ne gönderecektir. Başvekâlet, Halk Partisi, Halkevleri bu iş için seferber edilmiş; ajans, radyo ve bütün gazeteler işbirliği yapmaya çağırılmıştır. Çankaya'da alınan karar gereğince, üyelerden Hamid Zübeyr, Hasan Âlî, Abdülkâdir ve Dr. Şükrü bir komisyon hâlinde çalışacaklardır.

12 Mart'tan 2 Temmuz 1933'e kadar üç buçuk aylık bir zaman zarfında 1382 Arapça ve Farsça söz, liste liste gazetelerle ve radyo ile yayımlanmış; gelen karşılıkların 1100 tanesi "anket komisyonunca" seçilmiş, bunlardan 640 tanesi merkezce kabul edilmiştir¹¹.

9 Aynı eser, s. 74.

10 Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s. 409.

11 Aynı eser, s. 416-417.

Yabancı kelimelere karşılık bulmak için ayrıca tarama işlerine de başlandı.

Taranan 150 kadar kitaptan 125.000'den fazla fiş hazırlanarak, bunlardan Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi meydana getirildi. 848 sayfa tutan bu derginin I. cildinde 7572 fiş sıralanmıştı. Dergiye II. cild olarak bir de Türkçe'den Osmanlıcaya indeks ilâve edildi¹².

Tarama dergisi'ndeki kelimelerle yazı yazmak denemesi devâm ederken M. Kemal Paşa, yeni bulunan karşılıklarla ilk nutkunu, İsveç Veliahdi'nin Ankara'ya gelmesi münâsebetiyle Çankaya'da verdiği akşam yemeğinde irâd etti.

Târihî bir vesîka olan bu nutuk aynen şöyledir:

"Altes Ruvayâl:

Bu gece, ulu konuklarımıza, Türkyeye uğur getirdiklerini söylerken, duygum, tükel özgü bir kıvançtır.

Burada kaldığımız uzca sizi sarmaktan hiç durmıyacak ılık sevgi içinde, bu yurttan, yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız.

İsveç, Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını târih taşımaktadır. Süerdemliği, onu, bu iki ulus, ünlü, sanlı özlerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır.

Ancak, daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denli yaltırıklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özence değer değildir.

Avrupanın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak boysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar, bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklaıyorlar: baysal utkusu.

Altes Ruvayâl;

Yetmiş beşinci doğum yılında babanız bütün acunda saygılı bir sevginin söyüncü, ile çevrelendi. Genlik, baysal, içinde erksürmenin gücü işte bundadır.

Ünlü babanız yüksek kıralınız Beşinci Gustav'ın gönenci için en ısı dileklerini sunarken, Altes Ruvayâl, sizin, Altes Ruvayâl Prens Luiz'in, sevimli kızınız Altes Ruvayâl Prenses İngrid'in esenliğini; tüzün İsveç ulusunun gönencine, genliğine içiyorum".

12 A. Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, s. 417-418.

Agâh Sırrı Levend'in belirttiği üzere, yabancı kelimelere karşılık bulma gayreti 1935 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Ancak iş o hale gelmiştir ki, herkes gelişi güzel bulduğu kelimelerle yazdığından bu yazıları sahibinden başkası anlayamaz olmuştur. Daha da garibi, Türkçe kelimelere bile karşılık arayıp bulanlar olmuştur. "İş yolundan iyice çıkmış, üzücü bir hal almış"tır¹⁴.

Gâzî bu hâlin önüne geçmek lüzûmunu anlamakta gecikmedi. 10.11.1935 târihli **Ulus**'da yeni bir soruşturmanın başladığı görülmüştü. Bunu Gâzî hazırlıyor; ilk haftada ileri sürülen Türkçe kelimeler yerine, bir hafta sonra Arapça **devir, zaman, millet, hâdise...** gibi kelimeler veriliyordu¹⁵.

M. Kemal Paşa matematik terimleri üzernide de durmuştur. Hattâ 1936-1937 senesi kış aylarında Dolmabahçe Sarayı'na çekilerek, geometri öğretenlere ve bu mevzuda kitap yazacaklara bir kılavuz olmak üzere küçük bir geometri kitabı da yazmıştır. Bu eser, üzerinde yazar adı belirtilmeksizin, 1937 yılında İstanbul Devlet Basımevi'nde Millî Eğitim Bakanlığı'nca bastırılmıştır. Bu kitabı yazarken göz önünde bulunduracağı Fransızca kitapları Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman ile A. [gop] Dilâçar beraberce Beyoğlu kitabevlerinden alıp saraya götürmüşlerdir¹⁶.

Atatürk'ün **Geometri** adını taşıyan 48 sayfalık bu eserinde bütün terimler kendisi tarafından bulunarak konmuştur. Onun bulduğu bu kelimeler şunlardır: boyut, uzay, yüzey, düzey, çap, yarıçap, kesek, yay, kiriş, çember, teğet, açı, taban, eğik, yatay, düşey, dikey, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yamuk, eşit, çarpı, bölü, oran, orantı, alan, varsayı, artı, eksi, kesit, türev, konum, gerekçe, yön-deş, v.b¹⁷.

Atatürk devrindeki dil çalışmaları hakkında Fâlih Rıfıkı Atay'ın hâtıralarını da bilmekte fayda vardır¹⁸. Fakat biz burada Abdülkadir İnan'ınki ile iktifa edeceğiz.

Abdülkâdir İnan, 6 Şubat 1933'de Türk Dili Tedkik Cemiyeti'nde İhtisas Kâtibi sıfatı ile vazifeye başlamıştır. 1933 sonbaharında Dolmabahçe'de Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından kabul edilmiştir. 1934 yılında

14 Agâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, s. 426.

15 Aynı eser, s. 426.

16 A. Dilâçar, "Atatürk ve Türkçe", **Atatürk ve Türk Dili**, T.D.K. Yayınlar, Ankara 1963, s. 51-52.

17 Aynı eser, s. 52.

18 Bk. Fâlih Rıfıkı Atay, "Dil Bahisleri", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türk Dili İçin**, IV, Ankara 1968, s. 37-49.

teşkil edilen İlmî Komisyon ve Kılavuz Kolu Çalışmaları üyeliğinde bulunmuştur. Bu sırada Atatürk tarafından iltifatlara ve takdirlere gark edilmiştir. 1935 yılında Atatürk, onu Dil ve Târih Coğrafya Fakültesi'ne profesör tâyin etti. Prof. Abdülkâdir aynı zamanda T.D. Kurumu'nda da Baş Uzman olarak vazife yapıyordu¹⁹.

Prof. Abdülkâdir İnan, 1962 yılında Ankara'da neşredilen Ferit Devlelioğlu'nun **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**'ı münâsebetiyle **Türk Kültürü** dergisinde yazdığı yazı²⁰ Dil Devrimi'nin 1932-1938 yılları arasında geçirdiği safâhatı anlatan en güvenilir ve en değerli kaynak olmuştur. O bu yazıda Dil Devrimini şu şekilde üç safhada incelemektedir:

"1. safha (1932-1934). Bu safhada Atatürk aşırı tasfiyecilerin tesiri altında bulunuyordu. Türk edebî dilinde tek bir Osmanlıca kelime bırakmamak "dil inkilâbının" amacı olmuştu. Olağanüstü bir ivedilikle "Tarama dergisi" (Osmanlıcaya karşılıklar lûgatı) hazırlandı. Birinci kurultaydan ikinci Kurultay arasında geçen yirmi üç aylık süre içinde Atatürk bütün gazetelerin bu "Tarama dergisi"nden faydalanarak makaleler yazmalarını arzu ediyordu. Bir gün rahmetli Yunus Nadi'ye bu "dil" ile baş makaleler yazmasını teklif etmişti... Bu devirde "Ulus" gazetesi okunmaz olmuştu. Başyazar Falih Rıfki ne yapacağını bilmiyordu. Bu "karşılık"lardan faydalanarak yazılan makalelerden kimsenin hoşlanmadığını Atatürk de çok iyi biliyordu. İkinci Dil Kurultayından pek de memnun olmayarak 21.IX.1934 târihinde Ankara'ya döndü. Bununla beraber Dil Devrimi'nden ümitsiz değildi, hattâ kendi adını bile "özleştirmek" için "Kamal" (yani Çağatayca "Kale") diye imza etmeye başlamıştı...

Ankara'ya döndükten sonra Atatürk "özleştirmeyi" daha sağlam bir yola koymak ümidiyle olağanüstü çalışarak türlü Türk lehçeleri sözlüklerini, dilbilgisine ait kitapları okuyordu. Türkiye türkçesine çok uzak olan Yakut sözlüğünün Türkçeye çevrilmesini de bu sıralarda emretmişlerdi. Kurumun ünlü özleştircilerinden Besim Atalay, Y. Ziya ve N. Hazım sık sık Çankaya'ya çağırılıyordu... İşte bu sıralarda Atatürk'e "Yazamaz, konuşamaz olduk" diye şikâyet etmeye başlamışlardı. Atatürk Falih Rıfki'yi yanına doğru çekip: -"Çıcuk çıkmaza girmişsinizdir, dili bu çıkmazda bırakamayız, tabii yola döneceğiz" demişti. Atatürk'ün bu sözleriyle birinci safha kapanmış oldu.

2. safha: Atatürk'ün arzusu ile Türk Dil Kurumundan ayrı bir "Osmanlıcadan türkçeye kılavuz komisyonu" kuruldu. Bu komisyonun başına F.R. Atay getirildi. O bu komisyona Dil Kurumu merkez

19 Abdülkadir İnan'ın hayatı ve eserleri için bk: F. Çoker, **Türk Târih Kurumu**, s. 667-684.

20 Sayı: 8, 1963, s. 53-54.

üyelerinden kimseyi almadı. Memleketin mümtaz yazarları ve ilim adamlarından kurulmuş olan bir komisyon 24.XII.1934 târihinde "Hakimiyeti Milliye" gazetesinin binasında "Osmanlıcadan Türkçeye cep kılavuzu" hazırlamaya başladı. Kurum merkezi üyeleri Falih Rıfkı'nın kendilerine iltifat etmediğine kızdılar. Atatürk'e bu komiyonda, söz sahibi olanların Köprülü, Ali Cânîp, N. Sadak ve Reşat Nuri gibi "Osmanlıcı"lar olduğunu telkine çalıştılar. Nihayet Atatürk'ün ısrarı üzerine Kurumcular da komisyona alındılar. 12.1.1935 târihinde "Kılavuz Komisyonu" Anadolu Kulübünde çalışmaya başladı. Mart sonlarına kadar 8000 kadar Osmanlıca kelimeye karşılık tesbit edilerek matbaaya verildi, Haziranda satışa çıkarıldı. "Ulus" gazetesindeki makale ve haberler bu Kılavuza göre yazılıyordu. Meselâ, bir haber: **"Bursalı konuklar gittiler. Öteyün Atatürk'ün kayrasına erdiler ve Çankaya'ya varıp görette bulundular. Dün öğleden sonra Çiftlikte kendilerine bir çay şöleni verildi"** ("Ulus" 18 Haziran 1935). "Bu "Cep Kılavuzu" Atatürk'ü tatmin etmedi. Bu yılın Ekim ayında bu dil devrimi krizini kökünden halletmek için çâre aradı. Bir gün Atatürk Falih Rıfkı'ya "Ulus"ta Türkçe kelimelerin etimolojisi hakkında anket yayımına başlamasını tavsiye etti. Atatürk tarafından etimolojisi istenen türkçe kelimeler arasında SABAH, MİLLET, DEVİR, ZAMAN, DÜŞÜR, HAT, HATIR, HÂTIRA, HAK, HAKİKAT, DEFI, MÜDÂFAA, DEF'A, KUVVET, SULH, SÜKÜN, SÂKİN, KEMÂL, TEKÂMÛL, KÂMİL, TEKMİL, MÜKEMMEL, TEKEMMÛL... gibi "Türkçe" kelimeler bulunuyordu. Atatürk'ün bizzat kendi eliyle hazırlanan bu "Türkçe" kelimeler listesi anketi 5.10.1935 târihinden itibaren "Ulus" gazetesinde 13.11.1935 târihine kadar devam etti. Bu anketlerle ikinci safhayı teşkil eden "Osmanlıcadan Türkçeye cep kılavuzu" safhası da kapanmış oluyordu.

Bu anketler münâsebetiyle Atatürk Fâlih Rıfkı Atay'a şöyle demişti: "Memleketimizin en büyük bilginlerini, yazarlarını bir komisyon hâlinde aylarca çalıştırdık. Elde edilen netice şu bir küçük lügatten ibaret. Bu tarama dergileri ve Cep kılavuzu ile bu dil işi yürümez. Falih bey, biz Osmanlıcadan ve Batı dillerinden istifâdeye mecbûruz."

3. safha: Atatürk'ün etimoloji anketleri (bunları Atatürk F. Rıfkı'ya imlâ ettiriyor ve Ulus'ta imzasız basılıyordu) ile dil devriminin üçüncü ve en önemli safhasına girilmiş bulunuyordu. Bu safha "Güneş-dil teorisi" safhasıdır. Atatürk bu "teorisi" ile Osmanlı edebiyatında kullanılan pek çok kelimelerin **Türkçe** olduğunu ve Türkçede kalmasının dil inkilâbına aykırı olmadığını belirtmek istiyordu. Bu, Atatürk'ün dil devriminden tamamiyle vaz geçtiğini ifade etmiyordu.

O, dil devrimini ma'nâsız zorlamalardan, zevksiz uydurmalardan kurtarmak için bu "teoriyi" icâd etti²¹...

Atatürk'ün Türk dili hakkındaki düşünce ve faâliyetlerini bu suretle hülâsa etmiş olduk.

Unutmamak lâzımdır ki, Atatürk, yeni kelimelerle nutuk iradetmeyi tecrübe ettiği halde daha evvel söylemiş olduğu Büyük Nutku'nun, 1927'de Arap harfleri ile basılmış nüshasını, Harf Devrimi'nden sonra Yeni Türk Alfabesi ile muhteviyâtını hiç değiştirmeden yeniden neşrettirmiş olmasına rağmen kelimelerini değiştirme yoluna gitmemiş; ölümünden sonra yapıldığı gibi, onun sadeleştirilmiş bir nüshasını neşretmeyi aslâ düşünmemiştir. Bunun içindir ki, Atatürk'ün gerek **Nutuk**'daki, gerekse **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'ndeki türkçesi Türk dilinin âbidevî metinleridir. Onlar, Mustafa Kemal Paşa'nın düşünce ve faâliyetlerinin en büyük delilleridir.

21 A. İnan, "Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat", **Türk Dili İçin**, I, Ankara 1966, s. 127-129.